

Використання криміналістичних знань захисником при роботі з документами¹

Ключові слова: документ, адвокат-захисник, огляд документів.

В юридичній літературі поки-що приділено недостатньо уваги використанню криміналістичних знань адвокатами-захисниками при здійсненні своїх повноважень по захисту прав та законних інтересів осіб у сфері кримінального судочинства (за невеликими винятками – Т.В.Варфоломєєва, В.Г.Гончаренко), і в тому числі й щодо роботи з документами кримінальної справи.

Проблемою дослідження рукописних та друкованих документів з позиції криміналістики обвинувачення займалися вітчизняні вчені-криміналісти А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, В.В. Липовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.Ю. Шепітько, а щодо роботи з ними інших учасників процесу – В.Г.Гончаренко, Н.І.Клименко, М.Я.Сегай.

Метою даної статті є спроба в певній мірі заповнити прогалину стосовно використання криміналістичних знань захисником при роботі з документами кримінальної справи.

Згідно зі ст. 44 КПК захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі. З моменту допуску до участі у справі захисник має право застосовувати науково-технічні засоби при провадженні тих слідчих дій, в яких він бере участь, а також при ознайомленні з матеріалами справи - з дозволу особи, яка провадить дізнання, чи слідчого, а у суді, якщо справа розглядається у відкритому судовому засіданні, - з дозволу судді чи суду; збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази в справі, в тому числі запитувати і одержувати документи чи їх копії від громадян та юридичних осіб, знайомитися на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян з необхідними

¹ Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2008. – Вип.. 12. – С. 104-107

документами, крім тих, таємниця яких охороняється законом, одержувати письмові висновки фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань, опитувати громадян (п.п. 5, 13 ч.2 ст. 48 КПК).

Зазначені права є досить специфічними, виходячи з того, що п. 5 ч.2 ст. 48 КПК містить норму, яка дає право захиснику застосувати науково-технічні засоби лише з дозволу органу дізнання, слідчого, суду, судді і результат їх використання фіксується у відповідних процесуальних документах. Результати ж дій зазначені у п. 13 ч.2 ст. 48 КПК можуть бути долучені до матеріалів справи і набути статусу доказів лише шляхом їх подання органу, у провадженні якого перебуває справа (ч.2 ст. 66 КПК). Чинне законодавство не надає право захиснику залучати до своєї діяльності спеціаліста, окрім одержання висновку фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань. Відповідно до ст. 128¹ КПК, таким правом наділений лише слідчий.

Між тим для вирішення цілого ряду завдань, що стоять перед захисником у процесі здійснення його повноважень, гостро постає питання застосування криміналістичних знань для правильного, тобто, законного виявлення, фіксації та вилучення предметів та речовин, що можуть використовуватись як допустимі докази у справі. Найчастіше це стосується роботи захисника з різноманітними документами.

Оскільки захисник має право одержувати документи чи їх копії та знайомитися з необхідними документами (п. 13 ч.2 ст. 48 КПК), щоби трансформувати такі документи в документи-докази відповідно до ст. 83 КПК, захиснику на кожному етапі, перш за все слід уважно вивчати зміст документу, а також дотримуватись інших вимог криміналістичних методик поводження з документами [1; 2; 3; 4; 5; 6, 33]. Особливістю тут є те, що присутність понять при огляді документів захисником не передбачена законом, оскільки їх огляд захисником не є слідчою дією. Захисник, застосовуючи спеціальні криміналістичні знання, самостійно вирішує питання чи відповідає документ ознакам документа-доказу (ст. 83 КПК) та чи є підстави для подання його для долучення до матеріалів справи. Саме спеціальні знання дозволяють захисникові вирішити такі діагностичні завдання як: чи є представлений документ копією,

дублікатом чи витягом; чи одержаний за умови його належного оформлення; містить чи не містить документ ознаки матеріальної підробки – дописування, підчищення, травлення, змивання, підроблення підписів тощо.

Важливим є також елемент з'ясування документа на предмет його інтелектуальної підробки. Для цього захисникові необхідно дослідити:

- чи дійсно існує установа, організація, підприємство тощо, від імені якої видано документ;
- чи містить документ усі необхідні реквізити;
- чи наділена особа, яка підписала документ, таким правом;
- чи відповідають відбитки печаток та штампів найменуванню установи, від імені якої видано документ;
- чи придатні для прочитання тексти в середині печатки та штампів і чи не містять вони ознак матеріальної підробки (малювання, вирізання на пластичному матеріалі, дзеркальності, нанесенні з використанням кольорової копіювально-множильної техніки тощо.)

В більшості випадків для вирішення цих питань допомога спеціаліста не потрібна. Тут достатньо юридично-фахових знань адвоката-захисника. У випадках же, коли виникають сумніви захисник має скористатись правом отримати висновок з цих питань у відповідного фахівця (п. 13 ч.2 ст. 48 КПК). Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» такими фахівцями є експерти експертних установ системи Міністерства юстиції України. Закон не забороняє адвокатам-захисникам звертатись із відповідним запитом й до експертів інших експертних установ та будь-яких спеціалістів з питань криміналістичного документознавства.

Якщо методика огляду традиційних, паперових документів досить повно опрацьована в літературі та описана у відповідних інструкціях, то такого немає щодо методики огляду новітніх документів, документів на електронних носіях.

Так от, якщо електронний документ розміщено на жорсткому диску ПК або в локальній мережі, до якої немає вільного доступу, то захисник не має можливості оглянути такий документ, а тим більше носій, на якому він розміщений. Захисник може лише прохати володільця про надання йому копії такого документа.

Далі, копія може бути як паперовою, завіреною у встановленому порядку, так і електронною. З паперовою копією зрозуміло, що ж до електронної, то п. 5 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронній документообіг» лише зазначає, що електронна копія електронного документа засвідчується у порядку, встановленому законом, а відсилки на такі конкретні закони не робить. Тому використання електронних копій захисником, як, до речі, і іншими суб'єктами процесу, в тому числі слідчим і судом, нині є проблематичним. Отже, з точки зору їх допустимості сьогодні мова може йти лише про отримання оригіналу електронного документа (п.1, 2 ст. 7 Закону).

Огляд документа, розміщеного в мережі Інтернет, також має свої особливості. Вони полягають у тому, що один і той самий документ в один і той же самий час можуть оглядати безліч осіб, незалежно від місця їх знаходження. Умовою огляду в даному випадку є сама наявність доступу до документа через дану мережу. Вказаний документ користувач може переглядати на моніторі комп'ютера, зберегти в пам'яті свого чи іншого ПК, роздрукувати, зробити з нього витяг тощо. Значущим, в даному випадку є встановлення автентичності документа, чому сприятиме фіксація часу його огляду в мережі, оскільки в подальшому він може бути знятий з web-сторінки або видозмінений адміністратором чи іншою особою.

При копіюванні документу чи будь-яких маніпуляцій з документом відбувається автоматична фіксація таких дій у властивостях файлу, який отримує користувач. В даному випадку не завжди вдається встановити того, хто набрав текст чи помістив файл у мережі, проте можливо встановити авторство документа. Це може бути як одна особа, так і декілька осіб. Є випадки, коли особа навіть не здогадується, що хтось використовує документи, створені нею раніше, для монтажу інших документів, які можуть повністю спотворювати викладені особою факти. Це досить поширене явище. Часто в мережі розміщують зображення документів, в яких є підписи відповідних осіб, або навіть коли тексти написані від руки, проте як з'ясовується, не автором. У зв'язку з низькою якістю зображення таких документів, їх дослідження є роботою досить складною та кропіткою.

При огляді можливим, а в окремих випадках необхідним, є такий процесуальний засіб та тактичний прийом як фотографування зображення тексту документа з екрана монітора ПК. Фотографування фрагменту документа дає можливість його дослідження у статистиці та послідуєного використання як похідного доказу, який при необхідності може бути об'єктом експертного дослідження. При цьому експерту слід надати відомості про модель фотоапарату та його номер, тип об'єктива та вид фотоматеріалу.

При дослідженні документів захисникові не заборонено звертатися за допомогою до фахівців не лише для отримання відповідного висновку, а й за консультацією, що, за аналогією, дорівнює консультації спеціалістом слідчого (суду) при огляді ним документів процесуальним шляхом.

Наостанок, при участі адвоката-захисника в огляді документів-доказів слідчим (судом) він має право і повинен звертати увагу слідчого (суду) на ті властивості документа, які мають значення з точки зору обставин, сприятливих для підзахисного.

У випадках, коли носій фактичних даних про обставини справи має одночасно ознаки документу та речового доказу, захисник повинен клопотати про приєднання його до матеріалів справи і як документа-доказу, і як речового доказу.

Список літератури:

1. Брайчевская Е.Ю., Зюскин Н.М. Осмотр документов. Методическое пособие.- Киев, 1967. – 32 с.
2. Власов В.П. Следственный осмотр документов. Справочный альбом. – М., 1958. – 108 с.: ил.
3. Воробей О. В., Мельников І.М., Волошин О.Г. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Навчально-методичний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.
4. Криміналістичне документознавство: Практик. посіб./ В.В.Бірюков, В.В.Коваленко, Т.П.Бірюкова, К.М.Ковальов; За заг. ред. В.В.Бірюкова. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. – 332 с. – Бібліогр.: 323 – 330.

5. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І.Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.
6. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 208с. – (Б-ка слідчого).

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос о работе адвоката (защитника) с документами, их осмотр и предварительное исследование. Также обращено внимание на отдельные моменты методики осмотра документов на электронных носителях и документов, находящихся в системе Интернет.

SUMMARY

This article is dedicated to the problem of the work of an advocate (counsel for the defense) with documents, their examination and background research. Attention is also called to certain moments of methodology of examination of documents on electronic mediums and documents that are located in the Global Network.